

MEHNAT MIGRATSIYASINING O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDAGI TUTGAN O'RNI

Asraqulov Farrux Rustamjon o'g'li

*Namangan davlat universiteti Yashil
iqtisodiyot va barqaror biznes kafedra o'qituvchi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistondagi migratsiya jarayonlari va ularning hududlarda rivojlanishining asosiy sabablari yoritilgan. Shuningdek, globallashuv sharoitida dunyo miqyosida tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etishi haqida ham so'z borgan. Ayniqsa, har qanday mamlakat xavfsizligi va barqorligini ta'minlashda, eng avvalo, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni mustahkamlash masalalari borasida jiddiy izlanishlar talab qilinadi. Bu esa mamlakatda yoshlarning vatanparvarlik fazilatini tarbiyalashda, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yanada takomillashtirish orqali xavfsizlikni ta'minlashda istiqboldagi maqsadlarga erishuvga zamin yaratadi.*

Kalit so'zlar: *migratsiya, xalqaro migratsiya, ekologik omil, rasmiy migratsiya, norasmiy migratsiya, mehnat resurslari, mehnat bozori, emmigrant, immigrant, mehnat migranti.*

KIRISH

Mehnat migratsiyasining kelib chiqish sabablari va o'z navbatida, uning mamlakat iqtisodi- yotiga ijobiy va salbiy ta'sirlari bilan bog'liq bo'ladi. Migratsiya omillari deganda mehnat resursining bir joydan ikkinchi joyga o'tishi uchun sabab bo'ladigan obyektiv va subektiv shart-sharoitlar tushuniladi.

Mehnat migratsiyasida mehnat resurslarining harakatchanligi mezoni ham hisobga olinadi. Mehnat resursi harakatchanligi mehnatga layoqatli aholi- ning muayyan turdagi mehnat faoliyatini muayyan joyda bajarishga qodirligi va tayyorligi bilan belgi- lanadi. Uning ijtimoiy-kasbiy va hududiy xususiyat- lari mavjuddir.

Mehnat migratsiyasini samarali tashkil etish aholi bandlik darajasini oshirishda muhim rol o'y- naydi. Bu ishlarni amalga oshirishda quyidagi yo'na- lishlar dolzarb hisoblanadi:

Tashkiliy-huquqiy:

② O'zbekiston Respublikasining "Mehnat mig- ratsiyasi to'g'risida"gi qonunini ishlab chiqish;

② tumanlardagi bandlikka ko'maklashish mar- kazlari tasarrufida mehnat migratsiyasi masalalari bilan shug'ullanuvchi maxsus bo'lim tashkil qilish;

② mehnat resurslari taqchil hududlarda keng tarmoqli ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini yaratish;

② mehnat faoliyatini amalga oshirish maqsadi- da boshqa hududga ko'chayotgan fuqarolarning hu- quqiy va ijtimoiy muhofazasini belgilangan tartibda ta'minlash;

❑ migrantlarini aniq axborotlar bilan ta'minlash uchun tegishli bepul xizmat ko'rsatish;

❑ mehnat migratsiyasini hisobga oladigan yagona elektron avtomatlashtirilgan tizimni yaratish h.k.

Iqtisodiy:

❑ boshqa hududlardan mehnat resurslari bilan kam ta'minlangan tumanlarga ko'chib keluvchilar ish haqiga maxsus ustamalar berish;

❑ yashash bilan bog'liq sarf-xarajatlari uchun oylik pul kompensatsiyasi to'lash;

❑ chekka tumanlarda bo'shab qolgan va egasiz uy-joylarni boshqa hududlardan ixtiyoriy ravishda ko'chib keladigan muhtoj oilalarga tekin berish va ushbu uy joyni shaxsiy mulki sifatida rasmiylashtirib berish;

❑ qishloq fuqarolar yig'inlari ko'chib ketuvchi va keluvchi oilalarga tadbirkorlik bilan shug'ullanishlari uchun tijorat banklaridan imtiyozli kreditlar olishlarida amaliy yordam ko'rsatish;

❑ mehnat migratsiyasi bilan kam ta'minlangan hududlarda sanoat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi yangi tashkil etiladigan tadbirkorlik subyektlarini barcha turdagi soliqlar va majburiy to'lovlardan ozod qilish;

❑ mehnat migrantlarining farzandlari uchun maktabgacha ta'lim muassasalari, bolalarni o'qitish uchun ota-onalarning oylik to'lovidan 1 yilgacha ozod qilish va h.k.

Ijtimoiy:

❑ har bir mahallalarda mehnat resurslari kam ta'minlangan hududlardagi bo'sh ish o'rinlari, ish xarakteri, maosh, ishchilardan talab etiladigan malakalar haqida ma'lumotlarni to'plab borish va e'lon qilish;

❑ ko'chib keluvchi oilalarni yotoq joylar bilan ta'minlash;

❑ mahalla fuqarolar yig'inlari tomonidan ichki mehnat migrantlarining yangi yashash joyiga tezda moslashishiga amaliy yordam ko'rsatish;

❑ mehnat migrantlarining oila a'zolariga zarur tibbiy yordamlarni ko'rsatish;

migrantlar farzandlarining ta'lim olishlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish va h.k.

Ichki migratsiya muammosini hal etish tashqi mehnat migratsiyasini kamayishiga olib keladi. Tashqi mehnat migratsiyasi jarayonida ko'p uchraydigan muammolardan biri bu migrantlarning huquqlarini buzilishi, odam savdosi va diskriminatsiya holatlaridir. Shuningdek, migrantlarning, ayniqsa, norasmiy ravishda faoliyat olib borayotgan mehnat migrantlarining transport vositalarida xorijga chiqishlari yoki uyga qaytishlarida ularning shaxsiy xavfsizligi ta'minlanmaganligi ham bugungi kunda eng muammoli masalalardan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi vaqtga kelib, dunyoning deyarli barcha mamlakatlarda olimlar va mutaxassislar tomonidan migratsiya, uning tarkibi, u bilan

bog'liq demografik jarayonlarni o'ziga xos xususiyatlari o'rganilmoqda. Migratsiya jarayoni, shakllanishi va rivojlanishi hamda unga ta'sir etuvchi ijtimoiy-demografik omillar iqtisodchi olimlar va mutaxassislar tomonidan o'zlarining tadqiqotlarida fikr va muhazalarini keltirib o'tishgan. Ular tomonidan migratsiya va uning iqtisodiy-ijtimoiy jarayonlarga ta'siri, mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni va ularning salbiy va ijobiy jihatlarini o'z davrlaridagi mavjud holatlar bo'yicha ko'rsatib o'tishgan. Demografik jarayonlarni o'rganib chiqqan ba'zi olimlar migratsiya harakatini "Aholining joylashish xususiyatini, zichligini, mavsumiy va mayatnik harakatchanligini pirovard natijada belgilaydigan aholining barcha hududiy harakatlari yig'indisi" deb hisoblaydilar[8].

D.I. Valenteya fikricha "Migratsiya aholi soni, tarkibi, joylashuvi va sifati dinamikasining tendentsiyalarini saqlab qolishni yoki o'zgartirishni nazarda tutuvchi aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyat turi va u demografik vaziyatga bevosita ta'sir o'tkazadi"[3].

Jahon hamjamiyatida mashhur bo'lgan demograf A. Sovining shunday ta'kidlagan: "Migratsiya - o'z oldiga faqat birgina aholining sonini o'zgartirishdan-da kengroq vazifalarni qo'yishi va bir qarashda demografiyadan uzoq bo'lib ko'rinishi mumkin bo'lgan sohalarni ham qamrab olishi mumkin" [4].

Ko'p tilli demografik lug'atning asosida ham o'sha fikr yotadi, unda "migratsiya, bir tomondan, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa omillarning, ikkinchi tomondan, demografik jarayonlar va ular oqibatlari-ning o'zaro bog'liqligini aniqlash" sifatida ta'riflangan [5].

"Obshaya teoriya naseleniya" kitobida "Migratsion jarayonlar demografik vaziyatning asosiy qismi bo'lib, jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlari va turli davlatlarda o'ziga xos xususiyatlarga, yo'nalishlarga egadir" degan fikrni ta'kidlagan [6].

A.Ya. Kvashi "Sovremennaya demografiya" asarida "Ba'zi aholi qatlamlarining turmush sharoitlarini yaxshilashga migratsiya ham ta'sir etadi" degan fikrni ilgari suradi [7].

Yuqorida bayon etilganlarni umumlashtirgan holda, aytish joizki, barcha ta'riflarda davlatning, demografik omillarni nazarda tutgan holda, optimal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish chora-tadbirlari (tartibga solish vositalari) tizimini qo'llash yo'li bilan aniq maqsadga yo'naltirilgan, boshqaruvchi ta'siri zarurligi muhim hisoblanadi. Migratsiya jarayonlari nuqtayi nazaridan davlat tomonidan tartibga solish, bizning fikrimizcha, demografik rivojlanishning barcha kichik tizimlari (tug'ilish miqdori, o'lim soni) normal ishlashi uchun eng qulay sharoitlarni yaratish bilan bog'liq bo'lishi kerak. Shu bilan birga bozor islohotlari sharoitida migratsiya jarayonlarining rivojlanishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy tartibga soluvchi omillarning ahamiyati ortadi.

Shunday qilib, jahon tajribasidan kelib chiqib va iqtisodchi olimlarning yuqorida keltirilgan ta'riflarini umumlashtirgan holda, migratsiya jarayonlarini davlat tomonidan tartibga solish qonunchilik, iqtisodiy va tashkiliy-xo'jalik mexanizmlarini

uyg'unlashtirish orqali demografik jarayonlarga (demografik vaziyat sifatiga) davlat tomonidan ta'sir etish usullari va chora-tadbirlari tizimi tushuniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida mavzuga oid adabiyotlar tahlil qilindi. Statistik ma'lumotlarni tahlil qilib, hududlar kesimida o'zaro taqqoslash usulidan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Bandlik va mehnat mu- nosabatlari vazirligining ma'lumotlariga ko'ra 2021 yil boshida 1,5 milliondan ortiq fuqarolar xorijiy davlatlarda mehnat qilganlar, bu jami iqtisodiy faol aholining 7,8 foizini tashkil etadi[10]. Bunday holat mehnat migratsiyasi masalalariga davlat darajasida yanada jiddiyroq e'tibor qaratish, uni tartibga solish bo'yicha mavjud mexanizmlarni doimiy ravishda takomillashtirib borishni talab qiladi. Ushbu muhim vazifalarni – migratsiyasining omillari, yo'nalishlari va natijalari hamda unda ishtirok etayotgan mehnat resurslari bo'yicha aniq ma'lumotlarga ega bo'lmas- dan hal etishning imkoni mavjud emas.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 24 mayda qabul qilingan "O'zbekiston Respub- likasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 3001-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Mehnat organlari faoliyatini yanada takomillashtirish va aholi bandligini ta'minlash bo'yicha kompleks chora- tadbirlar dasturi"da Xalqaro Mehnat Tashkilotining mehnat migrantlari to'g'risidagi 97-sonli Kon- vensiyasini ratifikatsiya qilish imkoniyatlarini o'rga- nib chiqish belgilangan[7,2]. Ushbu Konvensiyada migrantlarning mehnat faoliyati, ularning mol-mulki va oilaviy migratsiya bilan bog'liq bo'lgan barcha jihatlar qamrab olingan.

O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida dunyo mamlakatlari bilan xalqaro iqtisodiy muno- sabatlar o'rnatishi o'z o'rnida jahon mehnat bozorida ham faol bo'lishni taqozo etadi. Shu sababli ham mamlakatimizdagi migratsiya jarayonlarni o'rgan- moq, uning hududiy tarqalishini tadqiq qilmoq maq- sadga muvofiqdir.

O'zbekistonda migratsiya jarayonlari bir qator sabablar bilan bog'liq. Tashqi migratsiya uchun ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy omillarning, respublika ichidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatdagi migratsiya jarayonlar- ning, eng ayniqsa tashqi migratsiyaning keskin o'z- garishiga, immigrantlar salmog'ining emmigrantlar- ga qaraganda past tendensiyasiga ega ekanligiga sa- bab bo'luvchi eng katta omil – bu siyosiy mustaqillik- ka erishishidir. Sobiq Ittifoqning qulashi iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda ayrim tub burilishlar yasadi. Ishlab chiqarishning pasayishi, inflatsiya darajasi- ning o'sishi, ishsizlikning oshishi, aholining turmush darajasining pasayishi kabi bir qator muammolarga olib keldi. Boshqa MDH mamlakatlari singari O'zbeXulosa va takliflar. O'z navbatida migratsiya- ning muammo va kamchiliklari ham yo'q emas. Mamlakatimiz hududidan amalga oshirilayotgan tashqi migratsiyaning xavfsizlik, mehnatning qonu- niy jihatdan himoya qilinishi masalalari ham mavjud. Shu tufayli ham mehnat migratsiyasi o'ziga xos xususiyatga egadir.

Миграцияning ijobiy bo'lgan jihatlari:

1. Mamlakatning ishsizlik darajasi kamayishi- ga, shuningdek, ishsiz aholining ish bilan ta'minlani- shi turli ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning bartaraf etilishiga olib keladi.

2. Mehnat migratsiyasi, donor mamlakatning davlat byudjetiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Qabul qiluvchi mamlakat arzon ishchi kuchi- ga ega bo'ladi.

4. Migrantning oila daromadlari oshishiga hamda turmush sharoiti yaxshilanishiga sabab bo'ladi.

5. Yangi ish, yangi muhit migrantlarning ish tajribasi va dunyoqarashiga ta'sir qiladi.

6. Mehnat migratsiyasining salbiy jihatlari:

1. Mehnat migrantlarining uzoq vaqt uyda bo'l- masligi uning oilaviy ajrimlar ko'payishiga sabab bo'ladi.

2. Har yili davlat mehnatga layoqatli aholisi- ning ma'lum bir qismini yo'qotadi.

3. Agar mamlakat mehnat migrantini haddan tashqari ko'p qabul qilinsa, davlat byudjetining katta qismi mehnat migratsiyasi tufayli "tashqariga" chiqib ketadi.

4. Immigrant mamlakatda mehnat migrantlari- ning ko'payishi ishchi kuchiga bo'lgan taklifning o'sishiga, talabning esa kamayishiga olib keladi.

5. Mehnat migratsiyasi ko'payishi turli diniy, milliy, irqiy nizo va kelishmovchiliklarni yuzaga keltiradi.

Va albatta, mehnat migratsiyasi tufayli mam- lakat aholisining soni, tarkibi, demografik jarayon- lari o'zgarishi, yangi nikoh va oilalarning ko'payishi- ga olib keladi.

MANBA VA FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Каланов К. Особенности миграционных процессов в Узбекистане. //Материалы второго конгресса социологов тюркоязычных стран на тему Гражданское общества и социальных процесс в XXI веке. – Алматы. 2008.

2. Абдурахмонов Қ.Х. "Мехнат иқтисодиёти назария ва амалиёт" Т.: "ФАН" Нашриёти – 2019 й.

3. Воробьев О.Д., Топилина А.В. Миграция населения: теория и политика. Учебное пособие. -М.: 2012г.

4. Каланов К. Внутренняя миграция на неформальном рынке труда в Узбекистане.// Россия – Узбекистан:история и современность (ч.2). / ЕвроАзия. – Москва. № (Июнь) / 2008.

5. Максакова Л.П. Миграция и рынок труда в странах Средней Азии. – Ташкент,2002.

6. Нодирова Н. O'zbekiston aholisining migratsion jarayonlaridagi ishtiroki (muammo va yechimlar). ВМІ. – Samarqand. 2015.
7. Современная демография /Под ред. Кваши А.Я., Ионцева В.А. - М.:
8. Bozkarauli A. Migratsiya jarayonlarini tartibga solishning mintaqaviy va milliy xususiyatlari. – Qarag'anda. 2012.
9. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi
10. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
11. www.migration.uz – Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari agentligi rasmiy sayti.
12. www.press-club.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalqaro press klubi rasmiy sayti.
13. Махмудов С. (2022). Роль системы логистики в развитии экспорта страны. // Экономика и образование,